

Sezer MEMİŞ

Demokrasi ve Temsil Teorileri

SOL İLAHİYAT

Dini Soldan Okumak

Derleyenler

Kazım ÖZDOĞAN-Derviş Aydın AKKOÇ

Kitabın Künyesi

Birikim Yayınları

1. Baskı

2013

Editör

Tanıl BORA

GİRİŞ

Yayınlandığı dönem itibarıyla birçok spekülasyona sebep olan ve tartışmalara neden olan “Sol İlahiyat” esas olarak konu etrafında farklı yazarların makalelerinin neşredildiği bir derleme özelliğindedir.

İlgi alanının tartışmaya oldukça açık bir konu olması dolayısıyla, olumlu ya da olumsuz tepkiler almaları da doğal karşılanabilir. Ancak temelde derleyenlerin de önsözde ifade ettiği üzere, özellikle İslam coğrafyasında ilahiyat kavramı, tarafsız bir bilimsel tutumu ifade eder görünse de içerikte kendisini sağda konumlandığı görülmektedir. Muhafazakâr kesimlerin yoğun olduğu, siyasal yelpazenin sağının toplumsal nicelikte çoğunluğu temsil ettiği ve özel olarak ilahiyat yazınının sağ muhafazakâr yazarlarca kaplanmış olması, ilahiyat boyutunda soldan bir okuma yapmayı oldukça güçleştirmektedir.

Oysa İslamiyet çerçevesinde kalarak soldan bir tutum geliştirmiş ve oldukça etkili olmuş Ebuzer Gıffari, Ali Şeriatî, Muhammed El Shabazz (Malcom X) ve Mahmud M. Taha gibi müellif ve siyaset adamlarının tahlillerinin yapılarak Türk yazınında yer almasının sağlanması, sağın ilahiyat içerisinde gizlenmiş etkisinin bir anlamda dengelenmesi ve dine “sol” bakışın tazelenmesi demokratik gelenek ve aydınlanmaya katkıda bulunacaktır. Kitabı konu edinilmesinde bu gerekçeler önemli yer tutmuştur.

Eser dört adet ana başlık altında makalelerden oluşmaktadır. Toplamda 19 adet makaleye, 17 adet yazar tarafından katkı verilmiştir. Kitabın planı şu şekildedir:

BİRİNCİ BÖLÜM *BİR KAVRAMIN PEŞİNDE*

Bir Özgürlük Teolojisinin İmkânları Üzerine **Kâzım Özdoğan**

Ütopya: Sol İlahiyat! **Burhan Sönmez**

Kötülük ve Aşk Arasında: Sol İlahiyat! **Burhan Sönmez**

Bir İlahiyat Olacak İse **Ömer Laçiner**

Müminin Celadetine Ne Oldu? **Sırrı Süreyya Önder**

Hangi “İslam”, Neden “Sol İlahiyat”? **Kâzım Özdoğan**

Kapının Önündeki Duvarı Yıkma İçin **Murat Utkucu**

İKİNCİ BÖLÜM *SOSYALİZM VE EZİLENLERİN DİNİ*

Din ve Sosyalizm **Rosa Luxemburg**

Ernst Bloch'ta Sosyalizm, Metafizik, Din ve Ateizm: "Başka Bir Anlamda Sofu" **Tanıl Bora**

Kurtuluş Teolojisi Tartışmalarında Sorunlu Eksen: Felsefi Tutumlar **Mehmet Kuyurtar**

Özgürlüğün Teolojikleşmesi mi, Teolojinin Özgürleşmesi mi? **Görkem Özizmirli**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM *“ÜMMETİN YETİMLERİ”: KÜRTLER VE ALEVİLER*

Umudun Bittiği Yer: İslami Camia **Yavuz Delal**

Sivil Cumaların Bozduğu Ezber **Ayhan Bilgen**

Sol ve Aleviler: Yeryüzünü Kızıl Taçlar Bürüye **Murat Küçük**

Siyasal İslam ve Alevilik **Metin Kaygalak**

Bir Sağ İlahiyat Pratiği Olarak Türk Sünniliği: Mülkiyetçi-Otoriter “Kendine Özgürleşme” Siyaseti **Murat Utkucu**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM *SOSYALİZM, ATEİZM VE DİN*

Babasız Kardeşlik: Pankapitalizm Çağında Radikal Solculuk ve Sahici Dindarlık **Şükrü Argın**

Marksizme İslam'dan Bakmak: İmkânlar ya da İmkânsızlıklara Dair **Derviş Aydın Akkoç**

"Tanrı'nın Ölümü", Ateizm Geleneği ve Sol Bir Karikatür: "Tanrı Öldü: Allah Taksiratını Affetsin!" **Tuncay Birkan**

Bu çalışmada eserin muhtevisini ifade edebilmek bakımından, makalelerden çarpıcı bulunan unsurlara yer verilecektir. Genel olarak Türkiye kamuoyunda yer işgal eden ve zaman zaman tekrarlanan tartışmalarla ilgili bilgiler de, makalelerin muhtevisatlarının arasında bilgi olarak verilecektir.

Çalışmada oldukça derinlikli makaleler bulunmakta ve dünya genelinde ilahiyat, din ve ideoloji unsurlarına ilişkin nitelikli ifadeler bulunmaktadır. Diğer taraftan dine “soldan” bakışın tesiri ile olsa

gerektir ki kimi zaman fazlaca dinsel kültürün içinde yer almakla birlikte din sosyolojisi açısından önem arz etmeyen konulara girildiği de görülmektedir.

“*Bir Özgürlük Teolojisinin İmkânları Üzerine*” adlı makalesinde yazar, Marks’ın oldukça derli toplu bir din tahlili yaptığını ifade etmekte ve ünlü “din afyondur” ifadesinin, bağlamından kopartılarak sosyalizmin din tahlilinin kaba ateizmle ifade edilmesine vardırıldığını belirtmektedir. Karşıtları tarafından Marks’ın “din karşıtlığının” ifadesi biçiminde kullanılarak dillere pelesenk edilen bu ifadenin, Marksist diyalektik çerçevesinde yeni bir okumasını yapmakta ve Engels’ten de alıntılarla diyalektik form içerisinde ikili bir yapıyı ifade ettiğini ileri sürmektedir. Birinci anlam onun isyankâr ve toplumun itici güç unsuru niteliğini, ikinci unsur ise egemenlerin ve egemenliğin bir toplumsal aracı olarak gerici etkisidir. Yazara göre Marksizm’in eleştirilerine odak noktası teşkil eden unsur, dinin bu ikinci işlevidir.

Engels’in de bu noktaya dikkat çektiği ve ateizmin ya da dindarlığın tek başına bir toplumsal itici güç teşkil etmediği ve toplumsal dönüşümdeki rolleri itibarıyla konum aldıklarını ifade etmektedir. “Örneğin 17. yüzyıl İngiltere’inde Protestanlar, Stuart hanedanlığına karşı devrimci mücadelelerinde dini bayraklarına yazarken, maddecilik Thomas Hobbes’un şahsında mutlak monarşinin savunuculuğunu üstlenir” ifadelerini Engels’ten alıntılarla görüşlerine dayanak kazandırmaktadır.

“*Kötülük ve Aşk Arasında: Sol İlahiyat*” adlı makale oldukça lirik ve ilginç bir anlatıma sahiptir. Dine inananlar için, iyilik ve kötülük ilahidir. “Kötülük de bu bâb içindedir, çünkü o olmadan iyiliğin varlığı ve mahiyeti anlaşılamaz.” İfadeleriyle kötülük tanımı yapılmakta ve teolojik anlamda acının, fiziksel bir olgudan ziyade dünya ve insanlığın durumuyla ilgili bir acıyı ifade ettiği anlatılmaktadır. Yazara göre iki asırlık sosyalizm mücadelesinden çıkarılması gereken sonuç, özgürlüğü ihmal eden bir sosyalist eşitliğin zulme dönüşeceği. Özgürlük için kalp çarpıntısı yaratamayan bir sosyalizme yazıktır. Benzer biçimde, on dört asırlık İslam tecrübesinden çıkarılacak sonuç ise, adalet kaygısı taşımayan ve sermayenin diliyle konuşan bir İslam’ın zalimlerin aleti olacağıdır.

“*Müminin Celadetine Ne Oldu?*” adlı makale, İslam tarihinde pek öne çıkmayan, gerçekte ise hem Emevi-Abbasi etkisindeki bir inanç olarak İslam kaideleriyle ilgili bir sorgulamaya sebebiyet veren, hem de Batı’daki benzeri “Spartaküs İsyanı” kalibresinde epik bir isyan olması açısından ilginç bir örnek olay olan “Zenc İsyanına” yer vermektedir. Burada Şattılarap bölgesinde pirinç ve şeker ekimine açılan sulak havzalarda çalıştırılan ve yenedünyadakinden hiç de farklı koşulları paylaşmayan yüzbinlerce Afrikalı zenci kölenin destansı başkaldırıları anlatılmaktadır. İlginç olan husus; makale konusu ile ilgili literatürde yapılan araştırmada “İslami ya da dinsel” nitelikteki eserlerde, isyan lideri Ali b. Muhammed’in Harici-Şia kökenli ve “muhteris” bir insan olduğu, köle ordusunun ele geçirdiği Basra bölgesinde binlerce insanın katledildiği, sonuçta 14 yıl süren isyanın kölelerin özgürleşmesine yaramadığı gibi garip savlarla isyanın destansılığının örselenmesine, hakim kölecî düzenin güzelleşmesine girişilmiş, yazarın deyimiyle “vatan, millet ve servet düşmanı” köleler lanetlenirken, bahçelerine kavuşan derebeyleri kutsanmıştır. Modern sanatta Hristiyan egemenlerin yaptıkları işkence ve katliamlar için, ilkel Hristiyanlık savunucularının en azından “utançlarından da olsa” özeleştirici yaptıkları eserlere rastlanabilirken, Sünni-Ortodoks İslam’ın kölecî düzenin 500 bine yakın insanı katledişinin trajik bir örneğinde bile bu kadar net biçimde egemen ideolojiden yana saf tutması oldukça şaşırtıcıdır.

“*Hangi “İslam”, Neden “Sol İlahiyat” ?*” Adlı makale, Ali Şeriatî’nin fikirlerinden yola çıkmakta ve “bu topraklarda “kapitalizme kendisini İslami bir biçimde süsleyebileceği bir çıkış yolu fırsatını” sunan bir siyasi iktidarın mevcudiyetinin sebep olduğu derin huzursuzluğun sebebiyet verdiği itirazlar ve bu bağlamda tedricen yoğunlaşan İslam’ın sol yorumu eksenli tartışmalar, Kur’an-ı Kerim’i ölümlerin gözüyle okuyan ve egemenlerin İslam’ına meyyal olan sağcı-muhafazakâr cemaat haliyle rahatsızlığa yol açtığı” saptamasında bulunmaktadır. Buradan hareketle, özellikle Sünniliğin geçmişi “dinselleştirdiği” eleştirisinde bulunur.

Yazara göre; Kur'an-ı Kerim, insanı “Bilmediğin bir şeyin ardına düşme” (İsrâ, 36) ayetiyle anlamaya çağırırken, inanmayı anlama edimine dayandırır. Allah'ın Kuran'daki müdahalelerinin hepsi, bütün zaman ve mekânlar için genel bir eylem prensibini içerir. Yazar Peygamberden sonraki ilk üç-dört yüzyılda (tedvin dönemi) İslam toplumlarında yoğun bir düşünsel çabanın meydana gelmiş olduğu bir gerçekliğinin vakıa olduğu, ancak siyasi despotizmin ve dinî dogmatizmin birlikteliği içtihat kapısını kapatınca hareket İslam'ının sistem İslam'ına dönüştüğünü belirtir.

“Marksizme İslam'dan Bakmak: İmkânlar ya da İmkânsızlıklara Dair” makale, 20. Yüzyılın sonlarında Liberalizmin siyasi ve iktisadi zaferi olarak tanımladığı dönemin, bir makale formatı için oldukça ayrıntılı bir tahlilini yapmakta ve küreselleşmenin “kimlikler ve farklılıklar” söylemini eleştirmektedir. Bu noktada çağın “kötüleri” olarak varsayılan sosyalizm ve siyasal İslamın bir araya gelebileceği önermesinde bulunmakta ve bu “bir araya gelişin” koşullarının çerçevesini çizmektedir. Günümüzün sosyalist söylemlerinin genelde din, özelde İslam'la kurduğu ilişkide, solun kendi sözünü söyleyebilmesi gerektiğini belirtmektedir. Benzerliklerden türdeşlikler icat etmek siyaseten makul bir yöntem olmadığını savunmaktadır. Yazar hem İslami hem de sosyalist söylemde sayısız benzerlik bulmak mümkün olduğunu, zira bu iki ideolojinin de bütünlüklü bir hayat ve hakikat tasavvuruna sahip olduğunu ifade etmektedir. Ne var ki, sosyalizmin toplumsal ve siyasi mücadelesinde teolojik olana yaptığı her referansla birlikte kavramlar garip bir başkalaşıma uğramakta olduğunu ileri sürmektedir. Cihat ile sınıf savaşımını, devrim ile kıyameti, sınıfsız toplum ile cenneti, mustazaflarla proletaryayı birbirlerinin muadili olarak değerlendirmek hayli riskli bulmaktadır.

Genel çerçeveyi çizmeleri ve çarpıcı görüşleri bulunmaları açısından, seçilen makalelerden öne çıkarılan konular dışında, çalışanın oldukça bütünlüklü ve Türk düşününde daha çok ilgilenilmesi gereken bir alana yönelik olduğu ileri sürülebilir. Kuşkusuz çeşitli cenahlardan bu tür çalışmalara yönelik eleştirilerin gelmesi mümkündür ki bu çalışmaya ilişkin yapılan taramada oldukça fazla olumlu olumsuz eleştiri aldığı görülmüştür. Hem sağdan hem soldan, olumlu olumsuz çok sayıda eleştiri, kitabın çerçevesi esas alınarak yapılmıştır. Ve gerçekten de tenkit edilecek pek çok unsur olması muhtemeldir. Örneğin Alevi inancına ilişkin bölümün çok yavan kaldığı ve sadece folklorik düzlemde incelemeye gidildiği anlaşılmaktadır. Buradan da, yazarların Alevi-Bektaşî inancına itikadi yönde çok da hakim olmadıkları sonucuna varılmaktadır ki bu değerlendirmelerin sınırlı kalmasına yol açmıştır denilebilir. Diğer taraftan bazı benzetme ve ilişkilendirmelerin, son alıntılanan makalede de eleştirildiği üzere aşırı zorlama ve bağlamından kopuk olduğu göze çarpmaktadır. Kuran'ı Kerim, Müslümanlar açısından bir bütündür ve bazı bölümleri atlanarak ya da mülga varsayılarak fikir ileri sürülemez. Bu takdirde ileri sürülen sav yok hükmünde ya da en azından Müslümanlar açısından geçersiz olur ki bu eserde bunun örnekleri görülmüştür.

Ancak yine de solun İslam sosyolojisi ve düşüncesi üzerine daha fazla eğilmesini teşvik eden bir yaklaşımı benimsemek, sosyalizmin doğduğu topraklarda başarılı olmak istiyorsa bizatihi bu toprakların kültürel kodları ve yapısal durumu konusunda daha fazla üretimde bulunmasını teşvik etme ilkesi gereği, çalışmanın “iyi niyetli bir başlangıç” sayılabileceği düşünülmektedir.